

Conflictul din Karabahul de Munte (1988-prezent)

Istorie și context

Lusine Kharatyan

Institutul de Arheologie și Etnografie, Academia Națională de Științe a Armeniei, Erevan, Armenia

1 Arțah este numele istoric al celei de-a 10-a provincii Mets Hayk (Armenia Mare), un stat antic din Munții Armeni. Din punct de vedere istoric, Arțahul a cuprins teritoriul Karabahului de Munte, iar termenul este utilizat pe scară largă de armeni pentru a se referi la Karabahul de Munte. În februarie 2017, Republica Nagorno-Karabah a fost redenumită oficial „Republica Arțah” în noua Constituție adoptată de populația majoritar armeană.

2 Aceste ciocniri sunt cunoscute în principal ca ciocniri sau masacre armeano-tătare, deoarece etnonimul „Azerbaijan” a fost introdus pentru prima dată la recensământul URSS din 1939. Înainte de aceasta, sursele și literatura, precum și recensămintele, se refereau la musulmanii vorbitori de turcă din Caucazul de Sud prin diferiți termeni, cum ar fi „musulmani”, „turci” și „tătari caucazieni”.

3 Alte exemple includ, dar nu se limitează la conflictele georgiano-abhaziene, georgiano-osetiene sau la conflictul transnistrean.

Conflictul din Karabahul de Munte sau Arțah¹ este unul dintre cele mai îndelungate și mai violente conflicte care au avut loc pe teritoriul fostei URSS. De-a lungul anilor, acesta a marcat mii de vieți în Armenia și Azerbaidjan și a strămutat peste un milion de oameni, azerii fugind din Armenia, Nagorno-Karabah și regiunile învecinate, iar armenii fugind din așezările lor din Azerbaidjan și, mai recent, din Nagorno-Karabah. Se spune adesea că conflictul a început în anii 1980, dar originile sale se atestă încă de la începutul secolului al XX-lea. Între 1905 și 1920, au avut loc ciocniri interetnice între armeni și azeri în diferite zone din Caucazul de Sud, mai întâi în perioada țaristă (1905-1907) și mai apoi în timpul existenței de scurtă durată a primelor republici armeană și azeră (1918-1920).² După instaurarea ulterioară a dominației sovietice, granițele din Caucazul de Sud au fost reconfigurate în conformitate cu politica sovietică privind naționalitățile, care a atribuit, de asemenea, diferite grade de autonomie anumitor grupuri etnice și a creat enclave distincte din punct de vedere etnic în cadrul republicilor naționale. Astfel, în 1923, Nagorno-Karabahul, cu o populație majoritară armeană, a fost atribuit Azerbaidjanului, acordându-i-se statut de „regiune (oblosty) autonomă” în cadrul Republicii Sovietice Socialiste Azerbaidjan (RSSAz). Teritoriul a fost numit Regiunea Autonomă Nagorno-Karabah (RANK). După cum au dovedit ulterior procesele care au condus la prăbușirea URSS, politica sovietică privind naționalitățile avea un mare potențial destabilizator.³

Conflictul actual a început în 1988, când locuitorii etnici armeni ai RANK, încurajați de politicile lui Gorbaciov, *perestroika* și *glasnost*, au cerut transferul regiunii din componența Azerbaidjanului sovietic în componența Armeniei sovietice.

În perioada sovietică, situația demografică a regiunii se schimbase, cu o scădere a numărului de armeni și o creștere a numărului de azeri. De asemenea, armenii au raportat discriminarea lor de către autoritățile azere („New York Times”, 1977). Astfel, armenii din Karabahul de Munte au perceput *perestroika* drept o oportunitate de a-și exprima în mod legal dorința de a se uni cu RSS Armeană la începutul anului 1988. În același timp, în RSS Armeană a fost lansată o amplă „mișcare Karabah” în sprijinul armenilor din Karabah. Această mișcare a cerut și unirea Karabahului de Munte cu Armenia.

Ca răspuns la aceste evoluții, au avut loc pogromuri antiarmenești organizate în orașul Sumgait din Azerbaidjan, în perioada 27-29 februarie 1988. Unii cercetători susțin că pogromurile de la Sumgait au

actualizat genocidul armean din 1915 (Abrahamian, 2006; Marutyan, 2009).⁴ Se crede că aceste memorii i-au ajutat pe armeni să depășească paradigmele prezentului sovietic și să rupă influența propagandei sovietice, devenind baza transformărilor revoluționare care au condus la independența Armeniei (Marutyan, 2009). În acest fel, problemele legate de Nagorno-Karabah și genocidul armean s-au împletit strâns și au devenit ulterior pietrele de temelie pentru construirea statului național armean.⁵ În același timp, Karabahul de Munte a fost o componentă definitorie pentru construirea națiunii Azerbaidjanului, deoarece integritatea teritorială a ceea ce a însemnat Azerbaidjanul sovietic a fost crucială pentru Republica independentă Azerbaidjan.

Astfel a fost pregătită scena pentru primul conflict modern din Nagorno-Karabah, care a devenit, în cele din urmă, un conflict militar între armeni și azeri. Dizolvarea Uniunii Sovietice era aproape. Azerbaidjanul și-a anunțat independența la 30 august 1991. Ca răspuns, armenii din Nagorno-Karabah au adoptat o declarație la 2 septembrie, prin care au anunțat înființarea Republicii Nagorno-Karabah. Situația a escaladat rapid într-un război la scară largă. Forțele armate azere au început un bombardament aproape continuu al așezărilor armenesti din Nagorno-Karabah, în timp ce armenii din regiune, împreună cu voluntarii din Armenia și din diaspora armeană, au început să se înarmeze și să formeze grupuri de autoapărare. Unul dintre cele mai tragice evenimente ale Primului război din Karabah este considerat masacrul de la Hodjalî, din februarie 1992, în care sute de civili azeri au fost împușcați, capturați sau au devenit refugiați (De Waal, 2013). Drept răzbunare, s-a produs masacrul civililor armeni din satul Maragha, în luna aprilie a aceluiași an.

Războiul a durat doi ani, din 1992 până în 1994, și s-a încheiat cu un acord fragil de încetare a focului, intermediat de Rusia în mai 1994. Fosta Regiune Autonomă Karabahul de Munte împreună cu cele șapte raioane adiacente de pe teritoriul Azerbaidjanului au intrat sub controlul forțelor armene.

După încheierea Primului război din Nagorno-Karabah, pe teritoriul fostei regiuni autonome a fost înființat un stat armean *de facto*. Statul nerecunoscut Republica Nagorno-Karabah, redenumită ulterior Republica Arțah, cu capitala Stepanakert, avea simboluri naționale, ramuri legislative, executive și judiciare ale puterii, precum și o armată.

Încetarea focului a rămas oficial în vigoare până în septembrie 2020, deși s-au produs ciocniri intermitente și încălcări ale acordului de încetare a focului de-a lungul liniei de contact Karabah, dar în special de-a lungul frontierei de stat armeano-azere, chiar dacă a existat un tratat de pace în cadrul Grupului OSCE de la Minsk, coprezidat de Franța, Federația Rusă și Statele Unite. Cele mai intense lupte din această perioadă au avut loc în aprilie 2016 și au durat patru zile, lăsând sute de victime de ambele părți.

Regiunea a intrat din nou într-un război în forță, cu un atac al Azerbaidjanului pe 27 septembrie 2020. Acesta a fost cel de-Al Doilea război din Nagorno-Karabah, care a durat 44 de zile și s-a încheiat la 9 noiembrie cu o încetare a focului intermediată de către Rusia și un

4

Genocidul armean din 1915 din Turcia otomană și memoria sa este principala sursă de traume colective pentru armeni. Întrucât acest lucru nu a fost niciodată recunoscut de către autorul faptelor, Turcia, armenii se simt în permanență sub aceeași amenințare. Problema Karabahului a fost strâns legată de genocid: în percepția și interpretarea armeană, azerii sunt înrudiți cu turcii și chiar sunt numiți „turci” în limba armeană. Mai mult, actualul stat azerbaidjan este aliat cu Turcia, iar masacrele armenilor au avut loc la Baku în 1918 și la Shushi, Karabah, în 1920. Astfel, armenii consideră unanim că atât Turcia, cât și Azerbaidjan doresc să nu existe un stat armean sau etnici armeni între cele două națiuni turce.

5

Adoptată la 23 august 1990, Declarația de independență a Armeniei exprimă voința generală a poporului din Armenia și Karabahul de Munte, înstituiind astfel statul independent în numele ambelor grupuri. Aceasta conține o prevedere specială, care afirmă că „Republica Armenia sprijină sarcina de a obține recunoașterea internațională a genocidului din 1915 în Turcia otomană și Armenia de Vest”.

Autoproclamată Republică Nagorno-Karabah (Arțah) și raioanele adiacente după Primul război din Nagorno-Karabah.

Autor: Evan Centanni, Political Geography Now, CC BY-SA 3.0, <https://www.polgeonow.com/2018/01/artsakh-name-change-nagorno-karabakh.html>, accesat la 14 februarie 2024.

anunț trilateral al prim-ministrului Armeniei și al președinților Azerbaidjanului și Rusiei. Conform prevederilor încetării focului, Azerbaidjanul a recâștigat controlul asupra celor șapte districte din jurul Karabahului de Munte, precum și asupra unei părți semnificative a acestui teritoriu. În conformitate cu anunțul, forțele ruse de menținere a păcii au fost dislocate în ceea ce a rămas din Republica *de facto* Arțah, pentru a proteja populația armeană civilă și coridorul Lachin, singura rută care lega Arțahul de Armenia și restul lumii. Anunțul din 9 noiembrie a subliniat că trupele de menținere a păcii vor rămâne în Arțah timp de cinci ani. Cu toate acestea, la 12 decembrie 2022, guvernul azer a lansat o blocadă a coridorului Lachin, sub paravanul protestelor de mediu. În perioada blocadei, au existat numeroase declarații ale diferitelor organizații internaționale, care avertizau asupra posibilității unui genocid (Asociația Internațională a Cercetătorilor Genocidului, 2022; Lemkin Institute, 2023).

Arțahul a rămas sub asediu pentru următoarele nouă luni, până la 19 septembrie 2023, când forțele azere au atacat teritoriul în cadrul evenimentului ce a fost anunțat ca o „operațiune antiteroristă”. Operațiunea a durat 24 de ore și a dus la capitularea completă a forțelor locale de apărare armenice. Cinci zile mai târziu, Baku a deschis coridorul Lachin, permițând armenilor supraviețuitori să fugă în Armenia. Ca urmare, peste 100 000 de persoane – aproape întreaga populație armeană a regiunii la acea vreme – au fost strămutate cu forța din casele lor, rămânând astfel până în prezent.

Trebuie remarcat faptul că conflictul din Nagorno-Karabah are o interpretare și un impact definitoriu atât pentru Armenia, cât și pentru Azerbaidjan. Nu doar că atinge fiecare aspect al vieții în Armenia, de la

relațiile internaționale la alianțele strategice, securitate și militarizare, până la prețurile de bază ale mărfurilor, demografie, economie și nivel de bunăstare socială, dar afectează și aproape fiecare familie: mulți și-au pierdut membrii de familie în război. Prin urmare, din punct de vedere sociopolitic, evenimentul este extrem de sensibil și are nevoie de o abordare pedagogică atent concepută și bine gândită pentru predarea temei dintr-o multiplă perspectivă.

Încă de la începutul conflictului, viața pașnică de la granița dintre Armenia și Azerbaidjan a fost perturbată. Chiar și după încetarea focului din 1994, regiunile de graniță nu au fost niciodată locuri pașnice, mai ales în nord-estul Armeniei, în provincia Tavush. De-a lungul întregii perioade de pace relativă, din 1994 până în prezent, satele situate de-a lungul graniței armeano-azere din Tavush nu au fost niciodată considerate sigure. Sătenii nu și-au putut cultiva cea mai mare parte a pământului, au fost semnalate cazuri de distrugere a șeptelului sau de trecere a frontierei, locuitorii au fost răpiți din casele lor, iar, din când în când, au avut loc împușcături. Planul de lecție, elaborat de profesorii armeni, folosind exemplul satului Movses din Tavush, ilustrează modul în care războiul perturbă și afectează totalitatea aspectelor vieții de la graniță într-o zonă de conflict.

Elevii vor percepe conflictul din perspectiva periferiei, și nu a centrului, din perspectiva oamenilor care locuiesc într-unul dintre locurile cele mai afectate de conflict. Aceasta ne va permite să examinăm nu doar perspectiva oficială, de sus în jos, politică și ideologică asupra conflictului, ci și perspectiva celor mai vulnerabili. La rândul său, acest lucru va dezvolta abilitățile de gândire critică ale elevilor, precum și capacitatea lor de a utiliza diferite surse pentru a înțelege mai bine o situație problematică.

Bibliografie

Abrahamian, L. (2006) *Armenian Identity in a Changing World [Identitatea armeană într-o lume schimbătoare]*. Costa Mesa, California: Mazda.

Bakinski Rabochi (1923) *Collection of Laws and Orders of the Workers' and Peasants' Government of the ASSR for the year 1923*, 9 July, №0151; în Kharatyan, H. (2021) *Khojalu "Genocide" and its Mission in Karabakh Conflict* [Culegere de legi și ordine ale Guvernului Muncitoresc și Țărănesc al RSS Armene pentru anul 1923], 9 iulie, №0151; în Kharatian, H. (2021) „*Genocidul*” *Hodjalî și misiunea sa în conflictul din Karabah*]. Erevan: Editura Institutului de Arheologie și Etnografie.

De Waal, T. (2013) *Black garden: Armenia and Azerbaijan through peace and war [Grădina neagră: Armenia și Azerbaidjan între pace și război]*. New York: NYU Press.

Deutsche Welle (2023) *Azerbaijan announces “anti-terrorist” operation in Karabakh* [Azerbaidjanul anunță o operațiune «antiteroristă» în Karabah], 19 septembrie, <https://www.dw.com/en/azerbaijan-announces-anti-terrorist-operation-in-karabakh/a-66861997>, accesat la 6 februarie 2024.

Asociația Internațională a Cercetătorilor Genocidului (2022) *Statement on Azerbaijani Aggression Against the Republic of Armenia and the Indigenous Armenians of the South Caucasus* [Declarație privind agresiunea azeră împotriva Republicii Armenia și a armenilor indigeni din Caucazul de Sud], https://genocidescholars.org/wp-content/uploads/2022/10/IAGS-EB-Statement-Armenia-Azerbaijan-Oct-2022_update.pdf, accesat la 6 februarie 2024.

Lemkin Institute (2023) *Risk Factors and Indicators of the Crime of Genocide in the Republic of Artsakh: Applying the UN Framework of Analysis for Atrocity Crimes to the Nagorno-Karabakh Conflict* [Factori de risc și indicatori ai crimei de genocid în Republica Arțah: aplicarea Cadrului de analiză pentru prevenirea crimelor de atrocitate în conflictul din Nagorno-Karabah], https://www.lemkininstitute.com/_files/ugd/9bc553_2e3babd9d7834d7fbcfa262f88c9fa74.pdf, accesat la 6 februarie 2024.

Marutyan, H. (2009) *Iconography of Armenian identity. The Memory of Genocide and the Karabagh Movement* [Iconografia identității armene. Memoria genocidului și mișcarea Karabah]. Erevan: Editura Gitutyun.

New York Times (1977) *Armenians Ask Moscow for Help, Charging Azerbaijan With Bias* [Armenii cer ajutor Moscovei, acuzând Azerbaidjanul de părtinire], 11 decembrie, <https://www.nytimes.com/1977/12/11/archives/armenians-ask-moscow-for-help-charging-azerbaijan-with-bias.html>, accesat la 6 februarie 2024.